

DEDİKODU KAVRAMINA DAİR

On the Term “Gossip”

A propos de la notion de “commérage”

Dr. Kerim DEMİRCİ*

ÖZET

Bu makalede *dedikodu* gibi hem zevkli hem de zor bir konu incelenmektedir. Etimolojik bakımdan bir hayli zevkli olan dedikodu konusu kime atfedileceği konusuna gelince zorlaşmaktadır. Yazının ilk sayfalarında dedikodu tabirinin İngilizce, Almanca, Fransızca ve İspanyolca gibi Hint-Avrupa dillerindeki morfolojik kökeni araştırılıp bu dillerdeki kavramların Türkçedeki dedikodu kelimesi ile morfolojik mukayesesi yapılmaktadır. Bu karşılaştırma, dedikodu kavramının yazıda incelenen Batı dillerinde akrabahk kurumuyla ve bilhassa kadınlarla ilgisinin olduğunu, Türkçe dedikodu kelimesinin ise böyle bir durum sergilemediğini göstermektedir. Yazının ilerleyen bölümlerinde ise dedikodu kavramı sosyal bakımdan ele alınıp kavramın toplumsal boyutları incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler

Vaftiz ebeveyni, Gıybet, Kirvelik, Hıssım, Süper ego

ABSTRACT

Writing an article about a controversial topic such as *gossip* is both exciting and difficult. While it is immensely exciting to find out where the term gossip is linguistically derived from, it is equally difficult to draw absolute conclusions about who the gossip-makers are in society. The introductory parts of this study give the reader some etymological background information about the term gossip are some Indo-European languages such as English, German, French and Spanish in comparison with its Turkish counterpart. After giving the etymological origins, social dimensions of the term gossip is examined. It transpires that in the European languages examined the term is closely related to the relative circles of families, particularly female relatives; however, morphologically the Turkish term *dedikodu* does not suggest such an affinity. Thereafter this article endeavors to explore the origins of the term and its social aspects using a comparative approach.

Key Words

Godparents, Backbite, Kirvelik, Relatives, Super ego

DEDİKODU

Kim söylemiş beni
Süheyla'ya vurulmuşum diye?
Kim görmüş, ama kim,
Eleni'yi öptüğümü,
Yüksekkaldırımda, güpe gündüz?
Melahat'i almışım da sonra
Alemdar'a gitmişim, öyle mi?
...
Güya bir de Galata'ya dadanmışız;
Kafaları çekip çekip
Orada alyormusuz soluğu;
Geç bunları, anam babam, geç;
Geç bunları bir kalem;
Bilirim ben yaptığımı.
Ya o, Mualla'yı sandala atıp,
Ruhumda hicran'ı söyletme hikayesi?

Orhan Veli KANIK (Celal 1998: 118)

Bu yazıda tartışmalı bir konu olan *dedikodu* kavramını sosyolinguistik açıdan ele alarak kavramın bazı Batı dillerindeki ve Türkçedeki kısa bir etimolojik değerlendirilmesini yapmaya çalışacağız. Jörg R. Bergmann, *İhtiyatlı Gevezelik: Dedikodunun Toplumsal Yapılanması [Discreet Indiscretions: The Social Organization of Gossip]* adlı kitabına ilgi çekici şu anektod ile başlar: Bir grup arkadaş beraberce oturup hem öğlen yemeği yiyor hem de diğer arkadaşları ve tanıdıkları hakkında dedikodu yapıyorlardı. Bu gruba ne yaptıkları sorulunca grup, ‘hiçbir şey’ cevabını verdi (Bergmann 1993: vii). Çoğu zaman arkadaş çevrelerinde plan-

* University of Wisconsin-Madison Languages and Cultures of Asia

sız, programsız ve 'hiçbir şey' gibi başlayan ve içinde toplum bilimsel anlamda 'çok şey' bulunduran dedikodu, milyonlarca insanın her gün şu veya bu şekilde işyerlerinde, okullarda, telefonda, internetin yaygınlaşmasıyla e-mail mesajlarında, sohbet odalarında, hasılı, mümkün olan her mekanda kullandığı bir tür iletişim aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkçesi *dedikodu* olan terime eski metinlerde *kıylukal* ve *güftugû* şeklinde rastlanılır. Morfolojik açıdan dedikodu kelimesi bir birleşik isimdir. *deve* kofilleri görülen geçmiş zaman (çekim) ekini alarak *dedi* ve *kodu* şekline gelmişlerdir. Bu iki çekimli fiil birleşerek bir *birleşik isim* haline gelmiştir.

de-di ko-du

fiil-geçmiş zaman-3.tekil şahıs fiil-geçmiş zaman-3.tekil şahıs

dedikodu < *de-di* + *ko-du*

isim *fiil* *fiil*

Esasen iki fiilin birleşmesinden ortaya çıkan bu terim isimleştikten sonra *et-* ve *yap-* yardımcı fiillerini alarak dilbilgisel anlamda bir fonksiyon değiştirir ve tekrar bir fiil işleviyle kullanıma girer. Bu durumda kelime artık bir isim değil *birleşik fiildir*.

dedikodu et- isim fiil

dedikodu yap- isim fiil

Bu iki çekimli fiilin morfolojik yapısına Anlam bilimsel açıdan baktığımızda mantıksal olarak *üçüncü bir şahıs* göze çarpar. Dedikodu yapan kişi dedikoduyu paylaştığı kişiye üçüncü bir şahıstan '(O) *de-di*, (O) *ko-du*' şeklinde bahseder. Belli ki bu yapının bize gizli bir özne ile gösterdiği şahıs konuşma anında aynı mekanı paylaşmamaktadır ve konuşmayı yapan kişi geçmiş zaman eki *-DI-¹* ile o kişinin *yaptıklarını, ettiklerini* hikaye etmektedir. Dedikodu üzerine yapılan araştırmalara baktığımızda bilhassa hakkında konuşulan kişilerden yapılan *alıntılarının*, geçmiş olayları ve konuşmaları dedikodu

ortamında tekrar canlandırıldığını görürüz (Bergmann 1993: 109). Çok basit bir şekilde formüle edilecek olursa, dedikodunun şeması bir kişinin ikinci bir kişiye (veya kişilere) üçüncü bir şahıs hakkında bir tür rapor vermesi şeklinde karşımıza çıkar. Terimin klasik Türkçedeki kullarımlarına bakılınca bugünkü dilde kullandığımız terimi oluşturan kelimeler ile eski dildeki eşanlamlıları arasında büyük bir örtüşme göze çarpar. Terimi oluşturan kelimeleri tek tek incelediğimizde Arapça kelimelerden oluşan *kil ü kal* (< *kil* 'söylendi' ve *kal* 'o dedi') ve Farsça bir terkip olan *güft ü gû* (*dedi* – *söyle-*) (Devellioğlu 1996: 296-515) terimleri de Türkçedeki dedikodu terimi gibi mana itibarıyla 'konuşma' kelimesi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bizim kültürümüzde dedikodu kelimesi bu tabirlerle ifade edilirken Batıdaki bazı önemli dillerde kullanılan terimlere bakınca karşımıza oldukça ilginç bilgiler çıkmaktadır. Dedikodunun daha çok kadınlara mahsus olduğu genel görüşüne paralel olarak İngilizcede ve Almandada da kelime çoğunlukla kadınların konuşması olarak görülür. Almandada dedikodu yapan kişi yahut dedikodu olayı *Klatschbase* kelimesi ile ifade edilir. *Klatschbase* kelimesinin dar anlamı *amcanın/dayının veya teyzenin/halanın kızıdır*. *Klatschbasen* sözcüğü ise geniş anlamda *bütün uzak kadın akrabaları* ifade eder. Kelime, parçalarına ayrıldığında *klatch* sözcüğünün 'skandal', 'dedikodu' ve *base* sözcüğünün ise 'üs', 'kuzen' anlamları olduğunu görüyoruz. Etimolojik olarak İngilizcedeki dedikodu anlamındaki *gossip* kelimesi de bir hayli ilgi çekicidir. Bugünkü *gossip* kelimesi Eski İngilizcedeki *god* 'tanrı' ve *sib* 'dost, akraba' kelimelerinden türemiştir. Birleştirildiğinde ses benzeşmesi yoluyla (*god sib* > *god-sib*) > *gossip* (Campbell 1999: 276) şekline gelen bu tabir, bir aile ile ailenin yakın akrabaları ve dostları arasındaki özel iliş-

kileri anlatmak için kullanılmaktaydı. Bu ilişkiler çok güçlü olmalıydı, zira ailenin çocuklarına tayin edeceği *godparents* denilen *vaftiz ebeveyni*² bu kişiler arasından seçilirdi. Bu dost-akraba grubu, ailenin birinci dereceden yakınları olmadıkları halde akrabalık kurdukları ailelerin doğum, ölüm ve evlilik gibi mühim günlerinde onlarla beraber olurlardı. Türkçede kullanılan '**hısım**' kelimesiyle de ifade edilebilen bu grup ailenin tüm sırlarına vakıf olduğundan bu kişiler diğer aileler ile o ailenin arasında bilgi taşımada en uygun vasitalardı. Bir anlamda bilgi taşımacılığı olan dedikodu bu yolla ortaya çıkmaktaydı. Fransızca ve İspanyolca da dedikodu alnımındaki terimler İngilizce ve Almancadakine benzer bir anlam çizgisi takip eder. Fransızca dedikodu anlamındaki *commérage* sözcüğü *commère* (vaftiz anası) kelimesiyle ilgili olup uzak akrabalık ilişkilerini yansıtmaktadır. İspanyolca *comadreria* 'dedikodu' sözcüğü de *comadre* 'ebe, vaftiz anası, komşu' kelimesinden türemiştir (Bergmann 1993: 55-56). Dikkat edilince örneklerdeki Batı dillerinde dedikodu kavramının dost ve akraba bağlantısının yanında bilhassa kadın çevresini çağrıştıran bir yönü vardır. Geleneksel toplumlarda dedikodunun kadın bağlantısı gayet doğal karşılanmaktaydı zira eski toplumlarda evlilik durumunda erkekler evinde sabit kalıp kadınlar yer/aile değiştirmektelerdi. Bundan dolayı kadınlar eski ve yeni aileleri arasındaki konumları gereği bilgi taşıyıcılık sıfatını yüklenirlerdi. Önceden de bahsedildiği gibi bilgi taşıyıcılığı dedikoduyu doğurmaktaydı. Evlilik olayına sadece toplumsal açıdan kişilerin konum ve mekan değiştirmesi olarak baktığımızda, evlenip yeni bir aileye taşınan kadınlar bir bakıma bu aileye çok yakındılar, bir diğer noktadan da çok uzaktılar. En azından evin yeni misafiri olan kadın, gelin olduğu aileye kan bağı ile bağlı olma-

dığı halde kendi anne babası ile devamlı bir ilişki halindedir. Bu hareketlilik hali ve bilgi aktarımına açıklık durumu kadınların hiç hoşlanmadıkları dedikoduculuk etiketini almalarında etkili olmuştur. Bundan dolayı Batıda *ataerkil* (patriark) toplumlarda ailelere gelin olarak katılan kadınlara bazen 'şeytanî bir göz' ile bakılmıştır çünkü bu kadınlar kocasının ailesine kan bağıyla bağlı olmadıklarından yeni ailenin sırlarını/bilgilerini kendi geldikleri aileye bildirdiklerinden şikayet edilirdi (Bergmann 1993: 55-56).

Yukarıda bahsettiğimiz dillerdeki dedikodu terimine anlambilim açısından baktığımızda, bazıları dedikodunun kadınlar tarafından yapıldığını gösterirken bazıları ise farklı değerlendirmelerde bulunmaktadır. Kısaca, ele aldığımız Batı dillerinde dedikodu kelimesinin yakın akrabaları özellikle kadınları dedikodu kaynağı olarak gösterdiği halde, Türkçe'de bu kelime cinsiyet ayrımı ifade etmez. Ancak Türkçe'de Toplumbilim açısından dedikodu kelimesi daha ziyade kadınlara atfedilir.

Buraya kadar dedikodu teriminin bazı dillerdeki etimolojisine dikkat çektik. Sosyal boyutu dil boyutundan daha kapsamlı olan dedikodu kavramını tarif etmek yerine, kavramın içeriğini incelemek daha uygun olacaktır. Bu bağlamda *Gossip [Dedikodu]* kitabının yazarı Patricia Meyer Spacks, haklı olarak dedikodunun tanımını yapmanın zorluğundan bahsederek bunun kişiden kişiye, zamandan zamana ve hatta kullanımdan kullanıma değişiklikler arzedeceğini ifade eder. Spacks dedikoduyu tanımlamaktan ziyade, tasvir etmeyi yeğlemektedir:

Dedikodu, daima, konuşma anında orada bulunmayan bir veya birden fazla kişi hakkında yapılır. Bu tür konuşmalar her zaman, nispeten küçük gruplar içinde yapılır. Genellikle, dedikodu yapan gruptaki insan sayısı arttıkça dedikodunun se-

viyesi düşer. 'Ciddi' diye adlandıracağım bir dedikodu grubu en fazla iki, belki üç kişiden oluşmalıdır (Spacks 1985: 4).

Yukarıda üç parçalı olduğunu belirttiğimiz dedikodu olayının daha basite indirilince asıl ilişkinin iki tarafla ilgili olduğunu görürüz: Dedikodu yapan(lar) ve dedikodusu yapılan(lar). Birinci taraf aktiftir ve dedikodu olayının fiili rolünü bu taraf üstlenir. İkincisi ise tamamen pasiftir ve birinci grubun konuşmalarından (konuşma anında) habersizdir. Bu durumda, pasif olan tarafın kendi hakkında yapılan konuşmalardan memnun olma ihtimali oldukça yüksektir. Bu mekanizmayı şematik olarak aşağıdaki şekilde göstermek mümkündür:

Dedikodu kavramının nasıl yorumlanacağı ve kime mal edilmesi gerektiği gibi konular bazı toplumbilim uzmanları ve cinsiyetler (kadınlar ve erkekler) arasında daima tartışma kaynağı olmuştur. Kültürel olarak dedikodu kelimesi insanların zihninde iyi çağrışımlar yapmamaktadır. Dedikodunun insanlar tarafından nasıl algılandığı konusu iki tür problem yaratmaktadır. Bunlardan birincisi dedikodunun kötü bir şey olduğu anlayışı, ikincisi ise dedikoduyu daha çok kadınların yaptığı kanaatidir. Bizim toplumumuzda da çok konuşmak, gevezelik etmek, dedikodu yapmak iyi hasleterler olarak algılanmayıp bu özelliklerin daha çok kadınlara mahsus olduğu inancı vardır. Hatta, dilimizde *Kadını sırdaş eden tellâl aramaz* (Tülbentçi 1977: 328), *kadınlar hamamına dönmek* (Aksoy 1965: 230) gibi 'çok konuşma' özelliğini kadınlara atfeden atasözleri ve deyimler bulunmaktadır. Doğal olarak bunun tersini iddia eden birçok araştırma da mevcuttur. Bu anlayışa göre erkekler genellikle kadınlardan daha fazla konuşur (Bernard 1972; Swacker 1975; Eakins and Eakins 1978). Bu iddia alışageldiğimiz kadının erkekten fazla konuştuğu genel inancına

aykırıdır. Kadınların erkeklerden daha fazla konuştuğu kanısının doğru olmadığını Spender (1980) şu ilginç gerekçeyle açıklar: Genellikle kültürel olarak erkeklerin konuşması, kadınların ise sessiz olmaları beklenir. Bundan dolayı kadınlar ne zaman konuşsa insanların gözüne batar, ama erkekler için bu durum sözkonusu değildir. Kadınlar kendi aralarında konuştuğularında onların bu hareketi çoğunlukla **dedikodu** diye adlandırılır. Buna mukabil erkeklerin konuşmalarını dedikodu diye nitelendirme pek yaygın değildir. Dilde dedikodu kavramı genel olarak olumsuz bir anlam taşıdığı halde, toplumsal dilbiliminde ve antropolojide "sosyal bir grubun üyelerinin kendi aralarında resmi olmayan, teklifsiz iletişimi" anlamındaki *dedikodu* terimi, olumsuz bir anlam taşımamaktadır (Coates 1986: 115, 135-136, Malmkjaer 1991: 258).

Spacks (1985: 4-5)'in de belirttiği gibi, dedikodu konusu iki farklı açıdan incelenmelidir. Madalyonun *birinci* yüzüne baktığımızda, dedikodu tamamen kötü bir varlık olarak görünür. Bu kötü varlık diğer insanların davranışları, kişilikleri ve düşünceleri hakkındaki gerçekleri, yarı-gerçekleri ve yalanları insanlar arasında yayar ve bu bilgilerin dolaşımına sebep olur. Dedikodu yapan kişiler kabul etmese de, dedikodu eylemi dedikodu yapanların hesabına, dedikoduya konu olanların ise aleyhine çalışır. Karşı tarafın veya rakiplerin politik veya toplumsal itibarlarını zedeler. Kıskançlığı ve kızgınlığı körükler. Anlık da olsa dedikoducuya güçlülük hissi kazandırır. Dedikodu, toplulukların politik hayatlarında çok zararlı bir silah olarak kullanılabilir. Hadisenin *ikinci* yüzü ise dedikodunun samimiyet boyutudur. Bu açıdan bakılınca dedikodu en az iki veya üç samimi arkadaş arasında, boş vakitlerde, özel bir tarzda ve karşılıklı güvene dayalı olarak yapılır. Bu görüşe göre, dedikodu yapanlar baş-

kaları üzerinden kendilerini ifade etmiş olurlar. Bu tür konuşmalar her mekanda rahatlıkla içini açamayan veya baskı altında olduklarını hisseden kişilere kendilerini ifade etme imkanı vermektedir. Bu haliyle dedikodu mühim bir dayanışma aracı olarak da yorumlanabilir.

Dedikodu konusunda yapılan araştırmalarda karşımıza bellibaşlı birkaç terim çıkmaktadır. Bunlar genellikle *gıyab*³ veya *orada bulunmama*, *tanıdık olma*, *mahremiyet* ve *samimiyet* gibi kavramlardır. Doğal olarak dedikodusu yapılan kişinin dedikodu yapılan mekanda bulunması gerekir. Aynı zamanda hem dedikoduyu yapanlar hem de dedikodusu yapılanlar tanıdık olmak zorundadır. Mahremiyet ile samimiyet birbirini tamamlar niteliktedir zira dedikoduyu başlatacak olan kişinin sırrını açacağı kişi ile samimi olması gerekir.

Toplumdan topluma değişiklikler göstermesi gayet doğal olan dedikodunun bazı etnograflar tarafından kabul edilen bellibaşlı özellikleri şöyledir:

1 Dedikodu yapanlar açısından: Prensip olarak bir toplumun her ferdi dedikodu yapmaya meyillidir. Ancak, bazı konuşma gruplarında dedikodu hiçbir kısıtlama olmadan yapılmaktadır. Bilhassa kadınlar ve yaşlı erkekler neredeyse her zaman dedikoducu olarak algılanırlar. Fakat örneğin Pasifikler'in Tchambuli toplumunda ise erkekler daha dedikoducu olarak nitelendirilir.

2 Yer ve zaman açısından: Dedikodu, tanıdık insanların bilerek veya kazara buluşabilecekleri her zaman ve zeminde yapılabilir. Dedikoduyu doğuran buluşmaların sadece hoş zaman geçirme gayesi yoktur. İnsanlar bu tür buluşmalarda hem kendi işlerini yapıp hem de rahatsız edilmeden hoş zaman geçirmek için dedikodu yapabilirler. Bu duruma örnek teşkil edebilecek durumları dünyanın her toplumunda görmek mümkündür:

Fransız köylü kadınlarının örgü toplantıları, İngiliz kadınlarının dikiş toplantıları, kırsal İspanya kadınlarının toplu halde ekmek yapma toplantıları ve Çin'de toplu halde sebze yıkama toplantıları.

Bu örneklerin yanısıra Afrika'da, Nepal'de, Yunanistan'da su nöbetlerinden dolayı etrafında toplanılan kuyular, Tofu işiyle uğraşılan Japon işyerleri, İspanya barları ve berber dükkanları ve Newfoundland'daki [Kanada] küçük dükkanlar adeta birer dedikodu merkezleri gibi işlerler.

3 Hedef kişiler açısından: Prensipte toplumun her ferdi dedikodunun kurbanı olabilir. Ancak, yine de toplumda bazı gruplar diğerlerinden daha çok dedikoduya maruz kalırlar. Örneğin, bekar bayanlar, dullar, gelinler, öğretmenler veya doktorlar.

4 Konu açısından: Dedikodunun konusunu insanların kişilikleri, tutarsızlıkları, davranışları, karakter bozuklukları, ahlak dışı davranışları, toplumsal olarak kabul görmeyen hareketleri, ihmalleri, suçlamayı gerektiren hataları, haddini aşmaları, talihsizlikleri ve başarısızlıkları hakkında duyulan, anlatılan ve şüphelenilen olaylar teşkil eder. Bu konular kadın-erkek ilişkilerinden de kaynaklanabilir.

5 Etkileri açısından: Etkileri bakımından dedikodu iki özellik gösterir. Bunlardan birincisi dedikodunun dedikoducuları eğlendirme özelliğidir. Dedikodu yapan kişi kendi merakını giderek bir tür doyum elde eder. İkinci etki ise kötüdür ve dedikodunun hedefi olan kişi üzerinde görülür. Dedikoduya maruz kalan kişi başkalarının konuşmalarından korkar. Yaygın bir kanaate göre, bilhassa erkekler kadınların kendi haklarında dedikodu etmelerinden korkarlar çünkü kadınların dedikodularının erkeklerin toplumdaki itibarını rencide edeceğini düşünürler. Ay-

rica Endüstrileşme öncesi toplumlarda dedikoduya maruz kalmaktan korkmanın bir sebebi de dedikodunun bir büyü aracı olarak görülmesiydi (Bergmann 1993: 15-16).

Dedikodunun sadece Bergmann'ın bahsettiği ülkelerde yapılmadığı kesindir. Toplumların kültürel ve sosyal yapılarına göre dedikodu ortamı sayılabilecek mekanlar farklılıklar gösterebilir. Genellikle toplumlar tarafından kötü olarak algılanan dedikodunun hiçbir faydası yok mudur? Acaba dedikodunun toplumun faydasına işletelebilen bir özelliği bulunmakta mıdır? Bu tür soruların cevapları dedikoduyu konu eden araştırmalarda *dedikodunun fonksiyonları* gibi başlıklar altında incelenmektedir. Her ne kadar dedikoduya '*ahlaki açıdan kirlenmiş bilgi*' (Bergmann 1993: 58) olarak bakılsa da dedikodunun toplumsal fonksiyonlarını da gözardı etmemek gerekir. Fayda açısından yaklaşıldığında araştırmacıların en çok üzerinde durdukları özellik dedikodunun bir tür kontrol gücüne sahip olmasıdır. Jane Pilkington'a göre dedikodunun toplumların birliğini ve ahlaki değerlerini koruma rolü vardır. Toplum içinde birbirleri ile rekabet halindeki gruplar dedikodu sayesinde kontrol edilebilir. Toplumun veya grubun üyeleri dedikoduya maruz kalma endişesinden dolayı hayatlarını toplumun ahlak kuralları içinde yaşamak zorundadırlar (Coates 1998: 254).

Uzmanlar dedikodunun küçük ve homojen gruplar içinde gayri resmi bir kontrol aracı olduğu kanaati üzerinde hemfikirdirler. Grupların küçük, homojen ve yerleşik olması mühim bir özelliktir. Bu tür gruplarda yahut toplumlarda dedikodu, ilişkileri düzenleyici ve kontrol edici bir mahiyettedir. (Bergmann 1993: 140-141). Eski dilde kullanılan '*şuyu_u vuku undan beter*' tabiri toplumda bir haberin yayılmasının sosyal boyutunu

göstermesi açısından önemlidir. Bir hadisenin haber olarak toplum fertleri arasında yayılması (şuyu), olayın meydana gelmesinden (vuku) daha kötü kabul edilmiştir. Bu yayılma, dedikoduya malzeme olan kişi için kötü olsa da toplumsal düzenin muhafazası için iyi olarak algılanır. İlhan Uçkan, Milliyet Gazetesi'ndeki bir yazısında bu görüşü savunur. Ona göre aslında dedikodu çok yararlı bir şeydir. Mesela dedikodu yapmayı sevdiğinizi bilen bir sevgili çok daha dikkatli davranacak, attığı her adımı iki kez düşünmeden atamayacaktır. Ne de olsa anında kuş uçacak, kulağınıza gerekli gereksiz her şeyi fısıldayacaktır. Belki doğru belki de yanlış ama zaten o yüzden sevgiliniz atacağı her adımı iki kez düşünmek zorunda ya... (Milliyet, 05 Ağustos 2003).

Psikoanalizde *süper ego* denen bu toplumsal mekanizma küçük toplumlarda toplumun fertleri üzerinde gayet etkili olduğundan nüfusu az olan köy ve kasaba gibi yerleşim merkezlerinde istenmeyen hareketler veya suç oranları nispeten daha düşüktür. Nüfus artışı, ahlaki anlayışların değişmesi ve hızlı şehirleşme gibi etkenler küçük toplumdaki *gayri resmi* ve yazılı olmayan toplumsal kuralların zamanla *resmiyet* kazanmasını doğurmuştur. *İnsanların yüzüne bakamama, yüz kızarması ve utanma* gibi manevi cezalar yerini daha resmi ve sistemli cezalara bırakmıştır. Dedikodunun büyük merkezlerde yaşayan toplumlar üzerindeki etkisinin azaldığını Bergmann'ın W.F. Ogburn ve M.F. Nimkoff'tan yaptığı aktarımda görmekteyiz: Modern şehrin büyük toplumlarında ikincil gruplarla olan ilişkiler kişisel olmama özelliği gösterir ve ilişkilerde anonimliğe doğru bir kaçış vardır. Bu durumda dedikodu ve alay etme gibi araçların tesiri azalır ve bu iki aracın yerini polis ve mahkemeler alır (Bergmann 1993: 141).

Modern dünyada dedikodu, sadece

su kuyularının başında, toplu ekmek yapma yerlerinde veya ırgatlıklarda kalmayıp modern iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla boyut değiştirip gazetelere, radyolara, televizyonlara ve son olarak da dünyayı saran internete intikal etmiştir. Magazin türü haber denilen habercilik, bazı yayın organlarının vazgeçilmez parçası haline gelmiştir. 'Fısıltı gazetesi' görevini üstlenen dedikodu gazeteleri insanların gerçek hayatın iş ve meslek sıkıntılarının stresli dünyasından kaçıp zihinlerini dinlendirebilecekleri sığınaklar gibi kullanılmaktadır. Gündelik hayatta insanları doğrudan ilgilendirmeyen bu tür dedikodu haberciliği genellikle meşhur insanların hayatları etrafında yoğunlaşmaktadır. Dünya genelinde ün yapmış film sanatçıları, politikacılar, değişik dallardaki sanatçılar, sporcular, başkalarının gelirleri, arkadaşların, komşuların ve tanıdıkların aşk hayatları, aile içi problemler, çevremizdeki kişilerin giyim-kuşamı, tanıdıkların evleri veya herhangi bir alanda popüler olmuş insanlar dedikodulara malzeme olurlar.

NOTLAR

¹ -DI: -di- /-di- /-du- /-dü- /-tı- /-ti- /-tu- /-tü

² Hristiyan Batı dünyasında *godparents* (vaftiz ebeveyni) diye adlandırılan bu terim esas itibarıyla kilise kurumu ile bağlantılı olup günümüzde de devam eden toplumsal bir olayı ifade eder. Kilisede vaftiz olan çocuklar *godmother* 'vaftiz anası' ve *godfather* 'vaftiz babası' edininir. Edinilen bu yeni anne ve baba biyolojik anne-babaya iyi ve kötü günlerde bir nevi yedeklik eder. Bu uygulama ailelerin dostluk çemberini genişletir. Bu gelenek bizim bazı bölgelerimizde eskiden yaygın olan fakat günümüzde az rastlanan *kirvelik* sistemine benzer. Kirvelikte de aile dışından olan bir erkek, erkek çocukların sünneti zamanında hazır bulunur. Ailenin her erkek çocuğu için ayrı bir kirve vardır. Örneğin, beş adet erkek çocuğu olan bir aile beş değişik aile ile kirvelik bağı kurarak sosyal bakımdan kendini daha güvenli hisseder. Bu gelenek sayesinde çocuğun ailesi kirvenin ailesi ile daha yakın bir dostluk ilişkisi kurmuş olur. İşin bizi ilgilendiren boyutu ise toplumsal algılamaların farklılığından dolayı Türk kültüründe ve dilinde kirve kelimesi ile dedikodu kelimesinin aynı manaya gelmemiş olmasıdır. Bir başka deyişle, bizde kirve konumundaki kişiler bilgi taşıyıcısı olarak al-

gılanmamış ve dilimizdeki dedikodu kelimesi kirve kelimesinden türememiştir.

³ Burada dinî anlamdaki *gyibet* terimini de zikretmek yerinde olur. Gyibet, sosyolojik bakımdan ele alındığında dedikodudan pek farklı değildir. Dinler, gyibeti toplumsal düzene zarar veren bir amel olarak algılar. Kur'an, "Birbirinizin gizli hallerini araştırmayın. Bir kısmınız diğer bir kısmınızı gyibet etmesin. Hiç sizden biriniz ölü kardeşinizin etini yemek ister mi? Bundan tiksiniyorsunuz değil mi?" (Hucurât Süresi, 12. ayet) diyerek gyibeti kesin bir şekilde yasaklar. Gyibet kelimesi yerine geçebilecek İngilizce *backbite* kelimesinin harfi harfine çevirilince Türkçede 'arkadan ısırma' anlamına gelmesi manidardır fakat buyazıda olayın dinsel boyutu inceleme dışında bırakılmıştır.

KAYNAKLAR

- Aksoy, Ömer Asım (1965), *Atasözleri ve Deyimler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Basımevi.
- Bergmann, R. Jörg (1993), *Discreet Indiscretions: The Social Organization of Gossip*, New York: Aldine de Gruyter, (Çeviri: Eva Kafka Barron'ın yardımıyla John Bednarz, Jr).
- Bernard, J (1972), *The Sex Game*, New York: Atheneum.
- Brockhaus' Konversations-Lexikon. Vol.2. 1894, Leipzig: F. A. Brockhaus.
- Campbell, Lyle (1999), *Historical Linguistics*, Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Celal, Merin (1998), *Cumhuriyet Dönemi Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi*, Papirüs.
- Coates, Jennifer (1998), *Language and Gender: A Reader*, Blackwell Publishers.
- Coates, Jennifer (1986), *Women, Men and Language*, London and New York: Longman.
- Devellioğlu, Ferit (1996), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınlar.
- Eakins, B, W and Eakins, D, W (1978), *Sex Differences in Human Communication*, Boston: M Houghton Mifflin.
- Jones, D (1980), "Gossip: notes on women's oral culture", in C. Kramarae (editor), *The Voices and Worlds of Women and Men*, Oxford: Pergamon Press, s. 193-198.
- Malmkjær, Kirsten (1991), *The Linguistics Encyclopedia*, New York: Routledge.
- Spacks, Patricia Meyer (1985), *Gossip*, New York: Alfred A. Knopf.
- Spender, D (1980), *Man Made Language*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Swacker, M (1975), "The Sex of the speaker as a sociolinguistic variable", in B. Thorne and N. Henley (editors), *Language and Sex: Difference and Dominance*, Rowley MA: Newbury House, s. 76-83.
- Tülbentçi, Feridun Fazıl (1977), *Ata Sözlüğü*, İstanbul: İnkılap ve Aka.
- Uçkan, İlhan 05 Ağustos 2003 Salı, Milliyet, <http://www.milliyet.com.tr/2003/08/05/yasam/zuc-kan.html>